YÖNETİM OLGUSU ÜZERİNE 1909 TARİHLİ BİR MAKALE: "SOSYAL BİLİMLER ve YÖNETİM BİLİMİ"

Nuray E. KESKİN*

Bu çalışma, Türk yönetim düşüncesi ve yönetim bilimi tarihi üzerine bilgi edinmeye 1900'lerin başından bir katkı olarak değerlendirilmelidir. Çalışma, Mülkiye Mecmuası'nın Aralık 1909 tarihli on birinci sayısında yayımlanan "Sosyal Bilimler ve Yönetim Bilimi" başlıklı makale ile bu makalenin yazarı Bedii Nuri'nin yönetim düşüncesine odaklanmaktadır. Bedii Nuri, yönetim alanını 1900'lerin ilk yıllarında "bilim" olarak tanımlamış; yönetim biliminin bilimler sınıflandırmasındaki yerini "sosyal bilimler dalı" olarak belirlemiştir. Bu çalışmada ortaya konulan bilgi, Türkiye'nin tarihinde modern dönemin yönetim düşüncesinin yönetim kuramı açısından irdelenerek, sınıflandırılması gerektiğini göstermektedir.

Anahtar sözcükler: *Yönetim bilimi, toplumbilim, sosyal bilimler, kamunun yönetimi, Bedii Nuri.*

İnsan toplumlarının iktisadi ve toplumsal örgütlenme tarzını, bir başka deyişle yönetim gerçekliğini temel özellikleri ile yasalarını ortaya çıkarmak üzere araştırma işi bütüncül, sistemli, sürekli bir ilgi konusu haline gelememiştir. Yönetim Bilimi'nin konusunu oluşturan kamunun yönetimi günümüzde bir yandan "aşırı uzmanlaşmış bilim dalları arasında sistemsiz bir biçimde paylaşılmış", öte yandan "Amerikan örgüt-işletme yaklaşımlarının ağırlığı altında boğulmuştur."[1] Bu nedenle yönetim biliminin asıl konusu olan toplumsal bütünün yönetimi boyutu eriyip gitmiş; görülmez hale gelmiştir. Yönetim bilimi alanının yeniden kurulması ve genel olarak kamunun yönetimi sorunu ile ilgilenmesi gereği, Türkiye'nin günümüzdeki yönetim yapısını ele aldığı kitabında Birgül Ayman Güler tarafından irdelenmiştir. Güler, yönetim üzerine bilimsel çalışmalar yapabilmek için gerçekleştirilmesi gereken ilk hazırlığın, yönetim düşüncesi tarihi üzerine bilgi edinmek olduğunu belirtmektedir. Güler'in Sümer kil tabletlerinden modern dünyaya uzanan devletli toplumlar için çıkardığı harita, yönetim olgusu üzerine çalışırken yararlanabileceğimiz düşünsel birikimin göz alıcı boyutlarda bir genişliğe sahip olduğunu göstermektedir.[2] Alan böylesine geniş-

* Yrd. Doç.Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi İİBF.

1 Birgül Ayman Güler, *Türkiye'nin Yönetimi –Yapı*, İmge Kitabevi, Ankara 2009, s. 13-14. Güler, kitabın ilk bölümünde yönetim düşüncesi, yönetim bilimi ve kamu yönetimi disiplini üzerine özgün bir açıklama getirmektedir.

2 Güler, *a.g.k.,* s. 23-56.

ken, Türk Yönetim Bilimi-Kamu Yönetimi alanına katkıda bulunmuş bir düşünürler listesi yapmaya giriştiğimizde karşı karşıya kaldığımız "yokluk hali"nin gerçek durum olarak kabul edilmesi bir hayli güçtür. Bu yazı, bir anlamda ortadaki durumun yokluk değil, alanımızdaki bilgi eksikliği olduğunu gösterme iddiasının bir ürünüdür.

Yazının konusu, Mülkiye Mecmuası'nın Aralık 1909 tarihli onbirinci sayısında yayımlanan *Sosyal Bilimler ve Yönetim Bilimi* [Ulum-ı İctimaiyye ve Fenn-i İdare] başlıklı makale ile bu makalenin yazarı Bedii Nuri'nin yönetim üzerine düşünceleridir. Osmanlı taşra örgütünün çeşitli kademelerinde görev yapmış bir yönetici olan Bedii Nuri, o tarihlerde akademik kuruluşu henüz söz konusu değilken, "yönetim nedir? yönetim bilimi nedir?" sorularına cevap arayan ilk yönetim bilimcimiz olarak nitelendirilebilir.[3] Türkiye'de yönetim alanı Bedii Nuri tarafından 1900'lerin ilk yıllarında kendi başına *bilim* olarak tanımlanmış; yazar yönetim biliminin bilimler sınıflandırmasındaki yerini *sosyal bilimler dalı* olarak belirlemiştir.

Bedii Nuri, aşağıda tam metni incelemeye sunulan yazıyı, tahrirat müdürlüğü görevindeyken 1909 yılında Edirne'de kaleme almıştır. Bu kısa ve önemli yazı, okumayı kolaylaştırmak amacıyla Osmanlıca'dan güncel Türkçe'ye çevrilmiş; kimi teknik terimlerin Osmanlıca karşılıkları parantez içinde verilmiştir. Bedii Nuri'nin düşünsel kimliği ise yazıyı izleyen bölümde irdelenmiştir. İlgili okuyucuların yazıyı derinlemesine inceleyebilmelerine olanak vermek üzere, makalenin sonuna yazının latin harfli çevirisi de eklenmiştir.

Günümüzden yüz yıl önce Bedii Nuri, yönetim olgusu ve bu olguyu inceleme yöntemi üzerine şunları söylemektedir:

> **SOSYAL BİLİMLER ve YÖNETİM BİLİMİ**
>
> Çoğu kez arkadaşlar tarafından şöyle bir itiraza hedef olduğumu gördüm: "Bütün işi yönetimden, memleketle ilgili kararları uygulamaktan ibaret olan bir kişi için toplumbilim [sosyoloji] ile uğraşmak kadar anlamsız bir şey olamaz… Toplumbilim [ictimaiyyat] bir idare memuru için gereksiz, faydasız, anlamı olmayan bir araştırmadır."
>
> Oysaki yayımlanacağı ümidi taşımadan geçmişte kaleme aldığım eserleri inceliyorum. Çoğunluğu toplumsal meselelerle ilgili, o sıralarda böyle herhangi bir meseleye dair yazdıklarıma bakıyorum: Hep toplumsal olayların/olguların analizini içeriyor. Bu itirazlar doğru olsa, bu kutlu meşrutiyet devri bu eğilimi, bu şen havayı bir kat daha yaymakla bu yolda harcanan bu kadar emeklerim, bu kadar araştırmalarım yönetim mesleğiyle ilgisi ve ona faydası olmayan

3 Başka araştırmalarla daha başka "ilk yönetim bilimciler" ortaya çıkarılırsa, buradaki oldukça iddialı olduğu açık olan "ilk yönetim bilimci" nitelemesini değiştirip düzeltmek alanımızı zenginleştirecek, bu da yazara elbette yalnızca mutluluk verecektir.

çorak ve bunaltıcı bir alanda kaybolmaya mahkum olacaktı.
Bu arkadaşların düşüncesine göre, bir idare memuru toplumsal görüşler/kuramlar [nazariyat-ı ictimaiyye] ile değil, çeşitli devletlerin uygulanmakta olan yasalarını ve yönetim deneyimlerini öğrenme ile uğraşmalıdır. Hukuk, devletler hukuku, iktisat bilgisi… İşte bir ülkenin yönetimini üstleneceklerin uğraş ve öğrenim alanı…
Oldukça aydın fikirlilerde gördüğüm bu tuhaf ve yanlış savı çürütmek için yukarıdaki girişten sonra toplumbilimin yönetim işlerindeki [umur-ı idaredeki] gerekliliğini açıklamayı zorunlu gördüm.
Sosyal bilimlerin günümüzdeki değerini, anlamını gerçekten bilenler için bu iddia kadar yanlış, bu yaklaşım tarzı kadar anlamsız bir şey düşünülemez. Ancak, sosyal bilimlerin yönetim bilimlerinde [fünun-ı idarede] sahip oldukları yere göre şimdi her bir idare memuru bu bilimleri öğrenmekten geri kalamayacağı için, bu konuda Mülkiye ailesinden hiç kimsenin bu bilimin değerini inkar etmesini uygun göremem.
Unutmayalım ki yönetim demek, insanların oluşturdukları toplum kitlelerinin düzenini ve hatta bir dereceye kadar ilerlemesini, refah ve mutluluk sebeplerini sağlamak; bunu hazırlayan araçlara başvurmak demektir. Bu toplumun esası nedir? Nasıl bir araya gelmiş, nasıl kurulmuş ve nasıl çoğalmıştır? Toplum ardı sıra asırlardan oluşan hayatında çeşitli özelliklere sahip devirler geçirir mi? Bu dönemler çeşitli toplumlarda birbirine benzer midir ya da zıt özellikler mi gösterir? Bir başka deyişle bunlar "yasa" adı verilen değişmez-bozulmaz ve kesin bir ilkeye dayanan, daima benzer nitelikleri taşıyan bir biçim mi gösterir? Bu toplumların çeşitli zaman ve mekanlarda değişme ve dönüşme tarzı ne gibi etkenlere dayanır? "Toplum" denilen kitlelerin doğumu, gelişmesi ve yaşamı ve ölümü ne gibi yasaların etkisi altında gerçekleşir? Bir toplum istenilen tarzda biçimlendirilebilir mi? Ya da bu şekilde biçimlendirebilmek için ne gibi araçlara başvurmak gerekir?
İşte bu ve buna benzer sorular sayılamayacak kadar çok toplumsal sorulardır ki hepsi bir idare memurunun görev ve uzmanlık alanı içindedir. Bir kere "toplum felsefesi bilimi" [ilm-i hikmet-i ictimaiyye] toplumların durumundan söz eden bir bilimdir" demekle bu bilimin bir idare memuruna ne kadar gerekli olduğunu anlatmış oluruz: Çünkü idare memuru bu toplumların yönetimi konusuyla uğraşmayı üstlenmiş bir araştırmacıdan başka bir şey değildir.
İkincisi hukuk bilimleri, iktisadi bilimler, yönetim bilimleri, bunlar hep toplumbilimin sınırları içindedir. Bunlar gerçekte toplumun adalete, ekonomiye, yönetime ilişkin bölümlerini içerir. Yani hukuk bilimi demek, bir toplumun veya çeşitli toplumların hukuk alanında bağlı olduğu kanunları içeren bir sosyal bilim dalı demektir. Bu bilim toplumun adalet ve hukuk ihtiyacını düzenler. Toplum anlaşılmayınca, esasının neden ibaret olduğu güzelce bilinmeyince adalet ihtiyacı, hukukla ilgili güdüleri hakkında doğru bir fikir edinmek mümkün değildir. İktisat bilimi demek, toplumları iktisat alanında yöneten yasaları açıklayan bir sosyal bilim dalı demektir. Bir toplumun eğilimleri, güdüleri, bağlı oldukları mevzuatın esası incelenmeyince bir iktisat yasası anlaşılmaz. Bunun uygulanması mümkün olmaz. Zira unutmayalım ki bütün bu iktisat yasalarının uygulama alanı "toplum" olacaktır.
İdari bilimler [ulum-ı idariye] demek, toplumların ahenk ve düzenini koru-

ma, bunlar arasındaki bağları [münasebetleri] anlamlı bir biçimde sevk ve kullanma [istimal] değil midir? Bu da toplum ve toplumbilim ihtiyacından uzak kalamaz. Bir tıp doktoru tedavi edeceği, üzerinde çalışacağı vücudun, insanın oluşum tarzını, organlarını nasıl bilmek zorundaysa, bir idare memuru, bir yönetim bilimi ilgilisi [fenn-i idare müntesibi] de meşguliyetine sebep olan toplumun bünyesini, organlarını, teşkilatını bilmek zorundadır. Böyle bir doktor nasıl zamanı, bünyeyi, mekanı dikkate alarak ilaç değiştirmek, gerektiğinde her türlü teknik zorluğa göğüs germek için insan bedeni üzerindeki deneyimlerinden, geniş bilgisinden yararlanmak zorunda ise, bir idare memuru da böylelikle toplum hakkındaki derin bilgisine başvurarak işleri yönetmek zorunda kalır.

Toplum bilinmeyince, bu toplumu yöneten yasalar ve mevzuat hakkında bilgi sahibi olunmayınca, bunlar üzerinde faydalı bir idare düşünülemez/tasavvur edilemez. Ve diyebiliriz ki çeşitli tarihlerde görülen bu kadar devrimler, bu kadar toplumsal çalkantılar hep "idaresizlik" dediğimiz toplum anlayışının kabul edilmesi nedeniyle ortaya çıkmıştır. Toplumsal olayların akışını/oluşunu dikkatli bir gözle inceleyebilen, bu akışın hareket yönünü, şiddet derecesini ve gücünü ayırabilen bilgin bir toplumbilimci [sosyolog], bir idare memuru bu akışın önlenmesi ve seyrinin değiştirilmesi için gerekli olan girişimleri bulup uygular, veyahut buna mevcut vasıtaların/aletlerin yeterliğini değerlendirir de hiç olmazsa gereksiz yapay araçlarla kötülüğü şiddetlendirmekten başka bir şeye yaramayacak işlere girmez. İşte büyük tarihi devrimlerin çağdaşları olan idare memurları becerikli, dikkatle inceleyen bir toplumbilimci olsaydılar, devrim meydana geldiği anda o zamanı idare eden düşünsel akımın coşku ve heyecanını ya bilimsel olarak yatıştırır ya da boş yere mesai harcayarak milletin gücünü yıkmaya/bozmaya çalışmazlardı.

Şurada akla bir soru gelir: Toplumbilim ve sosyal bilimler ancak bir, bir buçuk yüzyıllık kısa bir geçmişe sahiptir. Ondan önce yetişen bunca yönetim dehasının, toplumbilim bilgisine sahip olmadıkları için yönetim biliminden de habersiz oldukları söylenebilir mi?

Bu sorunun akla uygun olmadığı şöyle doğrulanabilir: Tıbbi ve cerrahi bilimler bu yüksek seviyeye gelmeden, antiseptik yöntemleri bulunmadan önce doktorlar ve cerrahlar görevlerini nasıl yerine getirebilirlerdi? Bunların o tarihlerde görevlerini yapmalarını sağlayan şey uzun süreden beri devam eden pratik deneyimlerdi. Uzun süren deneyimler bunlara kendileri de bilmedikleri halde tıbbi yasaları buldurmuştu. Bunlar tıbbın ve bilimin gereklerini yerine getiriyorlardı, fakat bunu bir mesaide bulunmak üzere değil, bir deneyim ürünü olmak üzere icra ediyorlardı. Bu nedenle o zamanda tıbbın, cerrahinin her uygulaması istenen başarıyla sonuçlanmazdı. Bu istenen sonucun elde edilmesi ancak tıbbi ilke ve yasaların bilinmesi, tıbbi bilimlerin toplanması sayesinde mümkün olabildi. Şimdi adeta matematiksel bir kesinlik derecesine yakın bir doğrulukla ele geçirilen tıbbi başarılar, bu ilkelerin memnuniyet veren sonucudur.

Yönetsel yasada da durum böyledir. Bir idare memuru çok zaman bilmeyerek toplumbilim ilkelerini uyguluyordu. Uzun süren bir deneyim onda toplum hakkında genel bir düşünce; geniş, kuşatıcı ve mükemmel bir düşünce meydana getirmişti. Bir memleketi iyi yönetmeye [hüsn-i idareye] uygun olan her

bir idare memuru mükemmel bir toplumbilimci demektir. Çünkü o toplumun bazı sorumluluklarını ve ihtiyaçlarını uzun süren tecrübeleri sayesinde değerlendirmiş ve uygulamış oluyor. Ya bu sorumluluklar ve ihtiyaçlar önceden kuramsal olarak bilinse? Uygulama alanında ve yönetimde ne yararlı sonuçlar verir. Tıpkı fizik ve kimyanın sanayi ve zanaatlarda yaptıkları hizmetler gibi: Fizik ve kimya yasalarını bilmeyen, bu bilimlerin kuramsal bilgisine sahip olmayan kimse, ancak uzun bir tecrübe sonucu olarak ve büyük ölçüde eksik bir şekilde sanayi ve zanaatta başarı kazanabilir. Bu kuramsal bilgiye sahip olanlar ise sanatlarında geniş bir uygulama alanı bulmakla, bu bilgi sayesinde sonsuz fayda elde edebilirler.

Demek ki toplumbilim fizik ve kimya; idare ise bu bilimlere mahsus birer laboratuvardır -tecrübe mekanıdır. Fizik ve kimyaya vakıf olmayan bir kimseyi o karışık makineler karşısına koyunuz, nasıl şaşırır, hata eder, kırar döker ise veya yüzde doksan şaşırma olasılığı ne kadar fazla ise böylelikle sosyal bilimlere vakıf olmayan bir idare memuru da "toplum" denen o karmakarışık kitle örgütünün yönetiminin başında bulununca öylece şaşırır, hata eder, bu toplumun sağlamlığına, selametine ilişkin bir konuda kol bacak kırmak tehlikesine o kadar maruz bulunur.

Öyle ise bütün idare memurlarına tavsiye ederim: Toplumbilim ve sosyal bilimler. Ancak bu sayede şu karmakarışık toplumumuzun özelliklerine ve esasına ilişkin bilgi edinebiliriz, bu sayede makul bir idare adamı olabiliriz.

Bu yazıda Bedii Nuri, yönetim olgusuna yapısal ve hukuksal açıdan yaklaşanları eleştirmekte, yönetim olgusunu tarihsel ve toplumsal bir bakış açısıyla ele almanın gereği üzerinde durmaktadır. Bedii Nuri'nin düşünsel kimliğini tanımak, yukarıdaki yazıyı değerlendirme çabamıza ışık tutacaktır.

BEDİİ NURİ'NİN DÜŞÜNSEL KİMLİĞİ

Bedii Nuri, 1908-1913 yılları arasında çeşitli dergilerde yayımlanmış ellinin üzerinde makalesiyle II. Meşrutiyet döneminin önemli düşün adamlarından biridir. 1873 yılında İstanbul'da doğan yazar, Trablusgarp İstinaf Mahkemesi Ceza Reisi Mehmet Hilal Efendi'nin oğlu, Yüksek Öğretmen Okulu müdürü iken I. Dünya Savaşı'nda Irak'a giden ve daha sonra Suriye'de Maarif Nazırı olarak çalışan Mustafa Satı'nın kardeşidir. Bedii Nuri Trablusgarp'da bulunduğu yıllarda şeri ilimler ve Arapça dersleri almış, daha sonra Mektebi Mülkiye'nin idadi ve ali kısımlarında okumuştur. Türkçe, Arapça, Farsça, Fransızca ve Rumcayı konuşup yazabilmektedir.[4]

4 Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (1859-1949),* II. Cilt, Mars Matbaası, Ankara 1968-1969, s. 325-326; Yılmaz Soyyer, *Türk Sosyolojisinin Başlangıcında Bedii Nuri (1872-1913),* Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1996, s. 46-47.

Mülkiye'den mezun olduktan sonra ilk memuriyeti 1896'da tayin edildiği Ziraat Bankası muhasebe kalemi mukayyit refikliğidir. Bir süre Halep Vilayeti İdadisi'nde kavanin muallimi olarak çalışmış, Halep maiyet memurluğunda stajını tamamladıktan sonra 1898'de Erzurum-Diyadin kaymakamlığına atanmıştır. 1899-1913 yılları arasında Selanik-Razlık kaymakamlığı, Havza kaymakamlığı, Şehremaneti Meclisi azalığı, Ankara mektupçuluğu, Edirne ve İstanbul tahrirat müdürlükleri, Fatih belediye reisliği gibi görevlerde bulunmuştur.[5] 1913 yılı başlarında Basra vilayetinde Müntefik sancağı mutasarrıflığına atanmış, 1 Temmuz 1913 tarihinde Basra'da öldürülmüştür.[6] Bedii Nuri, kısa yaşamında birçok makale kaleme almış, bunlar II. Meşrutiyet döneminde yayın hayatına giren *Envar-ı Ulum, Mülkiye*, *Ulum-ı İktisadiye ve İctimaiyye*, *Şehbal* gibi dergilerde yayımlanmıştır.

Hilmi Ziya Ülken'in *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi* başlıklı kitabında Bedii Nuri'nin çalışmalarını irdeleyen bir bölüm bulunmaktadır. Ne var ki Ülken, Bedii Nuri'nin *Ulum-ı İktisadiye* ve *İctimaiyye Mecmuası* ile *Şehbal*'de yayımlanan makalelerini irdelerken, *Mülkiye Mecmuası*'ndaki yazılarına değinmemiştir.[7] Belki bu nedenle, Bedii Nuri'yi bir toplumbilimci olarak değerlendirirken, yazarın yönetim bilimci kişiliğinden söz etmemiştir. Bedii Nuri'nin bu yönünü, Carter Findley'in *Kalemiyeden Mülkiyeye* başlıklı kitabında sunduğu bilgilerden uyarı alarak görme şansı yakalayabiliyoruz.[8] Mülkiye memurlarının profesyonellik anlayışını incelediği bölümde *Mülkiye Mecmuası* üzerine bir değerlendirme yapan Findley, dergide yer alan makalelerin sosyal bilimlere ve çağdaş toplumsal olaylara yönelik geniş bir ilgiyi yansıtmakta olduklarını, bununla birlikte yazarların daha çok idareye ilişkin sorunlar üzerinde durduklarını belirtmektedir. Findley'e göre derginin "en derin kavrayışlı yazarı" Bedii Nuri'dir. Mülkiye mezunlarının tarihini yazan Ali Çankaya da Bedii Nuri'ye ilişkin bazı bilgiler sunmakta, Bedii Nuri'yi "çalışkan, dürüst, bilgili" bir kişi olarak

5 BOA:DH.MKT/40/2152,10.Ş.1316;BOA:DH.MKT/135/2248,14.CA.1317;BOA:İ.DH/1319-C35/1388,12.C.1319; BOA: İ.ŞE/15/18.L.1319; BOA: İ.DH/1327/-C50/1476/26C1327; İ.DH/1328-Ş36/1483, 23.Ş.1328; İ.DH/1331-R17/1498/06.R.1331.

6 Osmanlı Arşivleri'nde yer alan bir belgeye göre, Bedii Nuri ile Basra Kumandanı Ferid Bey'i, Basra mebusu Nakibzade Seyyid Talip'in adamları vasıtası ile katlettirdiği kanıtlanmıştır. Bunun üzerine Seyyid Talip'in idamına, olaya karışan Basra Mebusu Abdullah Saib Efendi'nin ise küreğe konulmasına karar verilmiştir. Ölümünden üç yıl sonra üstün hizmetleri ve ailesinin mağduriyeti nedeni ile Bedii Nuri'nin varislerine yardım yapılmıştır. BOA: İ.HB/1334-M058/177, 13.M.1334; BOA: MV/24/201, 21.Ca.1334.

7 Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, Sekizinci Baskı, İstanbul 2005, s. 167-172.

8 Carter V. Findley, *Kalemiyeden Mülkiyeye: Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi,* (Çev. Gül Çağalı Güven), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s. 258-270.

tanımlamaktadır.[9]

Bedii Nuri üzerine yapılan tek kapsamlı inceleme, 1996 yılında yayımlanan *Türk Sosyolojisinin Başlangıcında Bedii Nuri* başlıklı kitaptır.[10] Kitabın yazarı Yılmaz Soyyer, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan sicili ahval dosyası dışında, Bedii Nuri'nin yaşam öyküsüne ilişkin başka bir kaynağın bulunmadığına dikkat çekmektedir. Soyyer'in sözleriyle Bedii Nuri, "…döneminin fırtınalı düşünce hayatına yön veren şahsiyetlerden biri olan kardeşi Satı Bey kadar önemli bir değerimizdir. Hakkındaki bilgiler, -Satı Bey'in kardeşi- tarzındaki bilgi kırıntılarından öteye gitmelidir… Türkiye'de sosyoloji tarihi yazanlar, Osmanlı alfabesi bilmedikleri, bilseler de bir imparatorluk dili olan o günkü Türkçeyi anlamadıkları için Türk sosyolojisini (eserleri sosyologlarımızın yerine edebiyatçılarımız tarafından günümüz Türkçesine kazandırılmış olan) Ziya Gökalp'le başlatmayı tercih etmişler ve yeterli görmüşlerdir. Oysaki Bedii Nuri, Prens Sabahattin'le aynı yıllarda, Gökalp'ten ise daha önce sosyoloji ile uğraşmıştır."[11] Bu kitapta Bedii Nuri, İttihat ve Terakki öncesinin Jön Türklük geleneğine bağlı, bu geleneğin devletçi-merkeziyetçi kanadını temsil eden ve II. Abdülhamit'e muhalif olmakla birlikte günlük siyasete uzak bir düşünür olarak tanımlanmaktadır. Soyyer'e göre, Bedii Nuri'nin bütün amacı sosyolojiyi Türk toplumuna tanıtmak ve bu yeni bilimin verilerinden yararlanarak batmakta olan devleti kurtarmaktır. Özellikle 'terakki', 'tekamül' ve 'inkılap' kavramlarının üzerinde durmasının nedeni de budur.

Bedii Nuri'nin düşünsel kimliğine ilişkin bir ilk bilgi edinmek için, 1910 yılında *Ulum-ı İktisadiye ve İctimaiyye Mecmuası*'nda yayımlanan "Düşüncenin Değişmesi" başlıklı yazıda dile getirdiği tarihsel materyalizme ilişkin değerlendirmesinden yararlanabiliriz.[12] Bedii Nuri'ye göre Karl Marx, Antonia Lobriola gibi tarihi materyalizmi savunanlar, yani "tarihi sebepleri bir menfaat düşüncesi ve saikine bağlayanlar" düşünsel değişmenin tek nedeninin menfaatten ibaret olduğu fikrindedirler. Nitekim Komünist Beyannamesi'nde "Fikri değişme, düşünce ürününün maddi ürünle değişmesinden başka neyi ifade eder?" diye sorulmaktadır. Tarihsel materyalizmi savunanlara göre, bu değerlendirme tarihi incelemeler ile sabittir. Bununla birlikte, Bedii Nuri fikri değişmeyi ge-

9 Çankaya, *a.g.k.,* s. 326.

10 Yılmaz Soyyer, *Türk Sosyolojisinin Başlangıcında Bedii Nuri (1872-1913),* Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1996.

11 Soyyer, *a.g.k.,* s. 20-24.

12 Bedii Nuri'den aktaran: Soyyer, *a.g.k.,* s. 98.

rektiren sırf iktisadi menfaatlerin yanı başına *özgürlük aşkı*, *bağımsızlık gayesi* gibi düşünceleri de ilave etmek gerektiğini söylemektedir:

"İktisadi sorunların ikinci derecede kaldığı durumlarda, bu ve buna benzer saiklerin mevcudiyeti inkar olunamaz. O zaman yenilikçi fırkaların bütün gayretleri tam anlamıyla insan haysiyetini kurtarmak, hükümetin ve kanunlarının yapmış bulundukları taksimatı ve sınıfları ortadan kaldırarak eşitliği tesis eylemek gayesine yönelik olur."

Bu yaklaşım, Bedii Nuri'nin yönetim olgusuna bakış açısıyla uyumludur. Ona göre yönetim kendi başına bir şey değil, toplumsal yapının bağlısıdır; bu yapıyı yönetmek toplumsal yasaları bilmekten geçer. Toplumsal yasaları bilen yönetim, bu yapıyı amaçları doğrultusunda yönetebilir, yönlendirebilir ve değiştirebilir.

Yönetim-Siyaset Yazıları

Bedii Nuri, yönetim-siyaset üzerine kaleme aldığı yazılarda idari taksimat, kırtasiyecilik, belediyeler, vilayetlerin yönetimi, yönetim ve yetki, yönetim ve yasa, mülki rütbelerin felsefi ve toplumsal değeri, Mülkiye mezunlarının görevleri, siyaset felsefesi, yasama meclisleri, seçim hakkı gibi konuları işlemiştir. Yönetim-siyaset üzerine belli başlı yazıları aşağıda listelenmiştir:[13]

"Yasada Gelişme Dönemleri" [Kanunda Edvarı Tekamül], *Mülkiye,* Sayı 2, Mart 1909.

"Halk ve Yığınlar" [Halk ve İzdiham], *Mülkiye,* Sayı 3, Nisan 1909.

"Görevlerimiz" [Vazifelerimiz], *Mülkiye,* Sayı 4, Mayıs 1909, s. 46-62.

"Belediyelerimiz", *Mülkiye,* Sayı 5, Haziran 1909.

"Vilayetlerin Yönetimi" [İdare-i Vilayat], *Mülkiye,* Sayı 6, Temmuz 1909, s. 1-12.

"Yönetimde Kırtasiyecilik" [Hükümet-i Kırtasiye], *Mülkiye,* Sayı 8, Eylül 1909, s. 19-25.

"Vilayetlerin Yönetimi ve Açıklama" [İdare-i Vilayat ve İzah], *Mülkiye,* Sayı 9, Ekim 1909, s. 41-45.

"Vilayetlerin Matbaaları ve Gazeteleri" [Vilayat Matbaaları ve Gazeteleri], *Mülkiye,* Sayı 10, Kasım 1909.

"Sosyal Bilimler ve Yönetim Bilimi" [Ulum-ı İctimaiyye ve Fenn-i İdare], *Mülkiye,* Sayı 11, Aralık 1909, s. 29-33.

13 Listenin hazırlanmasında Yılmaz Soyyer'in kaynakçası (s. 265-267) ile Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Bilgi Sistemi'nden yararlanılmıştır. Bedii Nuri'nin diğer çalışmaları bir sonraki bölümde listelenmiştir.

"Yönetim ve Yetki" [İdare ve Salahiyat], *Mülkiye,* Sayı 12, 1909.

"Yönetim ve Yasa" [İdare ve Kanun], *Mülkiye,* Sayı 13, 1909.

"Nüfus Artışı Sorunu" [Teksir-i Nüfus Meselesi], *Ulumu İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası,* Yıl 2, Cilt 3, Sayı 18, 1910, s. 758-766.

"Yasama Meclisleri" [Mecalis-i Teşriye], *Şehbal,* Sayı 32, 1910.

"Seçim Hakkı" [Hakk-ı İntihab], *Şehbal,* Sayı 37, 1911.

"Basın ve Gazeteler" [Matbuat ve Gazeteler], *Şehbal*, Sayı 39, 1911.

"Mülki Rütbelerin Felsefi ve Toplumsal Değeri" [Rütbe-i Mülkiye'nin Kıymeti Felsefiye ve İctimaiyyesi], *Şehbal,* Sayı 41, 1911.

"Siyaset Felsefesi: Siyaset Bir Bilimdir" [Felsefe-i Siyaset: Siyaset Bir İlimdir], *Şehbal,* Sayı 47, 1911.

"Siyaset Felsefesi: Siyasette Doğal Yasalar ve Deneyimle İlgili Esaslar" [Felsefe-i Siyaset: Siyasette Kavanini Tabiyye ve Kavaidi Tecrübiye], *Şehbal,* Sayı 48, 1911.

"Avrupa Bizi Neden İstemiyor?" [Avrupa Bizi Niçin İstiskal Ediyor?], *Şehbal,* Sayı 67, 1328, s. 366-368. [14]

Bedii Nuri'nin yöneticilerle ilgili düşünceleri *Mülkiye* dergisinde yayımlanan "Görevlerimiz" başlıklı yazıda yer alır.[15] Mülkiye mezunlarının memlekete karşı büyük bir sorumluluk içinde olduğuna dikkat çeken Bedii Nuri'ye göre mülkiye memurlarının idari görevleri, Osmanlı ülkesinin bütün toplumsal olaylarını kapsayacak kadar geniştir. Mülkiye mezunları, Osmanlının toplumsal bünyesinin tamamının saadet ve refahının teminini, sosyolojik deyimle evrimleşmesini hazırlayacaktır ve hazırlamaktadır. Yazar, bir Mülkiyelinin görevlerini şöyle sıralar:

Meşrutiyet fikrinin ülkede yerleşmesi, meşruti idarenin ilanıyla birlikte halkın zihninde meydana gelen yanlış anlayışların giderilmesi, meşrutiyetin faydalarının telkini, memleketteki irtica köklerinin temelinden yok edilmesi.

Eşrafın nüfuzunun kırılması. Bedii Nuri'ye göre, taşrada eşrafın nüfuzu çok geniş ölçüde etkiye sahiptir, bazı vilayetlerde -ziraat vilayetlerinde- adeta eski derebeylik usulü bütün kötülükleriyle yürürlüktedir. Bazı vilayetlerdeki eşrafın konaklarında hükümet dairesi gibi işlerin yürütülmesi, ceza verilmesi hükümet işlerine müdahaledir. Gayrı meşru haklarının onda birine yönelik bir müdahaleye karşılık eşrafın tahriklere kalkıştığı görülmektedir. Hatta okullu idare memurlarının azline sebep olan olayların başında eşrafla kavgaları gelmektedir, bu durum iyi incelenmelidir.

Maliyenin ıslahı. Devletin bekası maliyenin ıslahı ile mümkündür. Özellikle

14 İstiskal: Ağır bulup hoşlanmadığını anlatmak. Soğuk muamele ederek sevmediğini bildirmek.
15 Bedii Nuri, "Vazifelerimiz", *Mülkiye,* Sayı 4, Mayıs 1909, s. 46-62.

taşra maliyesinin düzeltilmesi, taşrada vergi adaletinin sağlanması gereklidir.

Gelirlerin artırılması. Bütçe açığımızı kapamak ve muhtaç olduğumuz gelir artışının temini için teşebbüs edeceğimiz ıslahat yeni vergiler koymak ve mevcut vergileri artırmak yolunda değil, mevcut gelir kaynaklarımızdan daha çok üretim sağlamak yolunda olmalıdır.

Ekonominin ıslahı. Ülkenin doğal durumu nedeniyle, iktisadi meselelerde belirlenecek hedef ziraattır. Buna bağlı olarak zirai işlerimizin ıslah ve ikmaline çalışmak gerekir. Halkımızın cehalet ve teşebbüsten mahrumiyet derecesine göre, bu konuda memur, öğretmen, katiplerin gayret sarf etmesi gereklidir. İlkel aletlerle ziraat yapmak yerine, yeni aletlerle yapılacak ziraatın faydaları halka anlatılmalıdır. Ülkenin birçok yerlerinde ziraatın buğday ve arpadan ibaret sanılmasını değiştirmek, zirai sanayi ürünlerini üretmeye yöneltmek, bu konuda bir inkılâp demektir. Bu arada ticaret ve sanayi de ihmal olunmamalıdır. Fransa da bir ziraat ülkesidir, ama beş milyon insan ziraatla uğraşırken, üç buçuk milyon kişi sanayi, bir milyon kişi ticaret, iki yüz yirmi bin kişi de madencilikle uğraşmaktadır.

Bayındırlık işlerinin ıslahı. Bizde şimdiye kadar yapılan şose yolları, ancak vali ve mutasarrıfların güzergahı olan yollar yapılmış, onların da pek çoğu eskiden yapılmış olup, tamir üstüne tamir eklenmiştir. Halbuki bayındırlık işlerinde dikkate alınacak esaslı noktalara, büyük bir ormanı sahile, verimli bir ormanı şehre bağlayacak yollar inşasına önem verilmemiştir.

Eğitim işleri. Maarif, ülkenin ruhu derecesinde olduğundan istibdat devrinde bile Mülkiye mezunları için en büyük başarı bir okul kurmaktı. Bu ihtiyaç şimdi daha fazladır. Osmanlılığın daimi hayat mücadelesini kazanması maarifin kuvvetine bağlıdır. Bütün sosyal varlığını mektebe borçlu olan bu memurların vicdan borcudur. Maarif, Osmanlı sosyal yapısının ilk ihtiyaçlarından olduğu halde, son sırada alınması hayret vericidir. İlk eğitimin terakkisi, memleketin diğer dertlerinin kolaylaşmasına sebep olur (Bedii Nuri, yazılarında ülke nüfusunun yalnızca % 5'inin okur-yazar olduğunu belirtmektedir).

Vakıf eserlerinin korunması. Eski idare, ecdadımızın vücuda getirdiği vakıfları şuna buna yedirmiş, hatta bir kısmı tamamen mütevellilerin eline kalmıştır. Mülkiyeliler bu işe de el atmalıdır.

Belediye işleri. Ülkemizde en çok ihmal olunan mesele belediye işleridir. İstanbul'da şehremaneti Sultan Abdülhamit'in, taşralarda valilerin arpalığı olduğu için belediye işlerinde bir düzen yoktu. Mutfak masraflarını belediyelere karşılatan eski valilerin yerine geçecek olan yeni valiler, şimdi maziyi de anlayarak çalışmalıdır. Burası tarihi bir ülke olduğu halde turistin bulunmaması bir dereceye kadar güvenliğin sağlanamamasıyla açıklanabilirse de, asıl sebep ilgisizliktir. Ülkemizi turistin görmek isteyeceği hale getirmeliyiz. Kaplıcalarımızı, ulaşım kolaylıkları sağlayarak turistlerin hizmetine sunmak gereklidir. Bu işler de belediyenin görevi olmalıdır.

Bedii Nuri'nin yönetim anlayışı, yukarıdaki alıntıda da görüldüğü gibi, iktisadi ve toplumsal bütünü esas almaktadır. Yazar, toplumsal gelişme ve ilerleme için vergi adaletini sağlamak, üretimi artırmak, yerel

güç odaklarının etkisini kırmak, eğitim-tarım-ticaret ve sanayiyi geliştirmek, yerel yönetimleri güçlendirmek ve ülkenin turizm kaynaklarını değerlendirmek gerektiğini söylemektedir. Bedii Nuri'nin toplumun yönetimini üstlenenler için sıraladığı görevler, günümüzde de gerçekleştirilmeyi beklemektedir.

Yazar, Temmuz 1909'da yayımlanan "Vilayetlerin Yönetimi" başlıklı yazıda Osmanlı devletinin toprağa dayalı örgütlenmesini irdelemiştir.[16] Dönemin öne çıkan tartışma konularından biri toprağa dayalı örgütlenmede liva/sancak kademesinin esas alınması, bunların da doğrudan doğruya Dahiliye Nezareti'ne bağlanmasıdır. Bedii Nuri, Osmanlı Devleti'nin toprakta liva esasına göre örgütlenmesine şimdilik karşı çıkmakta; birkaç livadan oluşan vilayet ölçeğine dayalı örgütlenmenin devamını savunmaktadır. Yazar, eski fikirlerle eski çevrelerinden kurtulamayan mülki idarecilerin yetki genişliği usulünü benimseyemediklerini ve uygulayamadıklarını söylemekte; bu durumu itirazına gerekçe olarak göstermektedir. Bedii Nuri, ilk makalesinde dile getirdiği düşüncelerin bazı kesimlerce yanlış anlaşıldığını gördüğü için "Vilayetlerin Yönetimi ve Açıklama" başlıklı ikinci bir yazı kaleme almıştır.[17] İdari bölünüşte liva ölçeğinin esas alınmasına karşı olmadığını belirten yazar, bu hedefe doğru hareket etmek gerektiğini, ancak bunun birdenbire gerçekleştirilmesinin mümkün olmadığını söylemektedir. Ona göre, bütün livaları merkeze/İstanbul'a bağlayacak bir kararın alınabilmesi için idari teşkilatta, vergilerde, ulaştırma sisteminde köklü değişikliklere ihtiyaç vardır.

Bedii Nuri, Eylül 1909 tarihli yazıda hükümet işlerinde kırtasiyecilik sorununu ele almaktadır.[18] Yazar'a göre, Meşrutiyet'ten önceki idarenin bıraktığı eserlerin en kötüsü evrak havale etmek, evrak üzerinde yalan-yanlış iş yapmak, belgeleri yasal sürece uymak amacıyla incelemeden onaylamak gibi kırtasiyecilikten ibaret bir yönetim biçimidir. Yazar, önceki idarenin gerçek amacının halkın isteklerini yerine getirmek ve ülkeyi iyi yönetmek değil, yalnızca öyle yapıyor görünmek olduğunu söylemektedir. Yazıda Ankara vilayeti örneğinde somutlaşan, uygulamadan örnekler verilmektedir. Yazar, bürokratik iş ve işlemlerin sadeleştirilmesi, hızlandırılması konusunu idari ıslahatın önemli parçalarından biri olarak görmektedir.

Bedii Nuri, bir yazı dizisinde siyaset olgusunu incelemiş, "Siyaset Fel-

16 Bedii Nuri, "İdarei Vilayat", *Mülkiye,* Sayı 6, Temmuz 1909, s. 1-12.
17 İdare-i Vilayat ve İzah, *Mülkiye,* Sayı 9, Ekim 1909, s. 41-45.
18 Bedii Nuri, "Hükümet-i Kırtasiye", *Mülkiye,* Sayı 8, Eylül 1909, s. 19-25.

sefesi" başlıklı makalede siyaseti bir bilim olarak tanımlamıştır. Osmanlı döneminde seçim konusundaki ilk telif eser de *Seçim Hakkı* adıyla Bedii Nuri tarafından yazılmıştır.[19] Kitap, Bedii Nuri'nin II. Meşrutiyet'in başlarından itibaren çeşitli dergilerde yayımlanan seçim konulu makalelerinin yanı sıra yayımlanmamış bazı yazılarını da içermektedir. *Seçim Hakkı* yedi bölümden oluşmaktadır:[20] 1) Toplum ve Hükümet, 2) Hükümet ve Hükümetin Görevleri, 3) Siyasi Gelişim, 4) Hükümet Görevlerinin Gelişim Tarzı, 5) Seçim Hakkı Nasıl Ortaya Çıktı?, 6) Çeşitli Memleketlerde Seçim Hakkının Gelişim Tarzı, 7) Osmanlı Memleketlerinde Seçim Hukuku. Son bölümde, Osmanlı Devleti'ndeki seçim tarihi özetlenmiştir. Kitapta, Müslüman olmayan cemaatlerin cemaat meclisleri için yaptıkları seçimler, vilayet kanunu gereği yapılan seçimler ve nihayet Meclis-i Mebusan için yapılan genel seçimler ele alınmaktadır.

Yönetime Tarihsel ve Sosyolojik Bakış

Bedii Nuri'nin diğer çalışmaları da yönetim bilimine bakış açısını besleyecek niteliktedir. Hilmi Ziya Ülken'e göre Bedii Nuri, Darwin'in "hayat mücadelesi" kanununa, Lanessan'ın "mücadele için ortaklaşma", Paul Comes'in "mücadele için birleşme" kanunlarına başvurarak, biyolojik hayatta bulduğu esasların toplumsal hayatta da geçerli olduğu sonucuna varmıştır.[21] Toplum kabiliyetinin kökeni ve evrimini organik hayatta bulan Bedii Nuri, "anatomik farklılık ve sinir cihazından yoksun ilkel organizmalarda nasıl hakiki bir duygu kabiliyeti aramak güçse, her türlü organlaşmadan yoksun ilkel toplumlarda da sosyal kabiliyet aramanın o kadar imkansız olduğunu" belirtir. Bedii Nuri'ye göre, bir toplum her varlık gibi, her canlı gibi göz önüne alınacak iki esaslı şey gösterir: Kendini meydana getiren organsal kuruluş ve fonksiyon tarzı-işleyişi.

Bedii Nuri, *Ulum-ı İktisadiye ve İctimaiyye Mecmuası'nın* 24. sayısındaki "Sosyal Bilimler" başlıklı makalesinde Ülken'in deyimiyle adeta bir sosyoloji kitabının şemasını veriyor gibidir ve bu çalışmada yaptığı sınıflama Türkiye'de sosyoloji ve sosyal bilimlere ait ilk denemedir. "Toplumsal Yaşam" başlıklı yazısında "toplum nedir?" sorusunun peşine düşen Bedii Nuri, toplumu bireylerin toplamı olarak tanımlayan Spencer'i eleştirmekte, bir toplumu kuran şeyin bireyler değil, bunların bağlı oldukları toplanış tarzı olduğunu ileri sürmektedir. Ülken'e göre Bedii Nuri, *Ulum-ı İctimaiyye* dergisinin fikir çevresinde egemen olan

19 Bedii Nuri, *Hakkı İntihab,* Matbaai Hayriye ve Şürekası, İstanbul 1914 (208 sayfa).
20 Mehmet Ö. Alkan, "Eski Seçimlerden Seçmeler", *Radikal,* 14 Mart 2004.
21 Ülken*, a.g.k.,* s. 167, 170

Spencercılık görüşünü aşmış, bu yönüyle de sonradan gelecek olan kolektif şuur düşüncesinin önderliğini yapmıştır. Yazılarında ilerlemeyi, evrimi ve inkılabı ele almış, toplum yeteneğini, kamuoyunu, kitle ve yığını, bireycilik, sosyalizm ve anarşizmi[22] incelemiştir. Bu kavramların sancılı dönemlerin anahtar sözcükleri olduğunu belirten Ülken'e göre Bedii Nuri, Osmanlı Devleti'nin çöküş yıllarının, aynı zamanda son bir gayretle yeniden toparlanıp yeniden ilerleme arzusu içinde olduğu yılların toplumbilimcisidir.

Bedii Nuri, "Toplum Felsefesi" yazısında sosyolojinin psikolojiden farkını ortaya koyarken, "Tarih Felsefesi" başlıklı makalede tarihi olaylar arasındaki bağlantı ve ilişkileri aramıştır. Neden-sonuç ilişkisinin bilimin temellerini oluşturduğunu belirten yazar, her bir olayın bir nedenin -doğal bir nedenin ürünü olduğunu söyler. Bedii Nuri'ye göre, alemde her şey, bilgimizin derecelenişinde olduğu gibi, birbirine dayanır ve zincirleme bağlanır. Ancak, her bilginin esaslı ve zorunlu şartı, bu bilginin tanınan başka şeylerden ayrılması ve farklı olmasıdır. Bu farklılık başka bilinen şeylerle olan ilişkileri kavranmadıkça anlaşılamaz. Bu nedenle Bedii Nuri, toplumbilimin başka bilim dalları ile ilişkisini inkar veya ihmal etmek yerine, tam tersine benzeyişleri ve bağlılıkları ölçüsünde toplum felsefesini başka bilgilere bağlamak gerektiğine dikkat çeker.[23] İnsanlığın fikri ilerlemesinde bilimin, yani gerçeği araştırma düşüncesinin geliştiğini ve bunun zorunlu bir yasa olduğunu belirten Bedii Nuri, bilimin yalnızca özel bir şekliyle değil, bir bütün halinde geliştiğini, bundan elde edilen sonuçların üst üste yığılmasıyla da düşünce hazinesinin geliştiğini yazmaktadır.[24]

Türkiye'deki ilk deneysel sosyoloji araştırması da Bedii Nuri'ye aittir. Sosyoloji metodunu Osmanlı devletinin en sorunlu bölgelerinden birine -Arnavutluk bölgesine- uygulayan Bedii Nuri, bu bölgedeki aşiret yapısını incelemiştir. Arnavutluk sosyal teşkilatı ve Arnavutluk'ta kan gütme geleneği üzerine odaklanan çalışma, Soyyer'in değerlendirmesine göre en az çağdaşı Avrupalı sosyologların çalışmaları kadar öz-

22 Cemil Meriç, Türk düşünce tarihinde anarşizme siyasi bir nazariye olarak yer veren ilk yazarın Bedii Nuri olduğunu belirtir: "Ulum-u İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası'nın o geniş tecessüslü (araştırma merakı) muharriri bir Fransız sosyologunun (Palante) *Revue Philosophique*'de çıkan uzunca bir tetkikini "Ferdiyûn ve Fevzaviyûn" başlığı ile dilimize aktarır. Makalenin Türk umumi efkarında herhangi bir iz bıraktığını sanmıyoruz." Cemil Meriç, *Bir Facianın Hikayesi,* Umran Yayınları, Ankara 1981, s. 61.

23 Ülken*, a.g.k.,* s. 169.

24 Soyyer, *a.g.k.,* s. 110.

gün ve önemlidir.[25] Modern sosyolojinin alan araştırmalarına çok yakın tekniklerle yapılan bu çalışma, Türk sosyoloji tarihinin ilk sosyal yapı (alan) araştırması olduğu gibi, Durkheim'in araştırmaları gibi dünya sosyolojisinin de ilk araştırmalarındandır. Yılmaz Soyyer, Durkheim'in "Dini Hayatın İlkel Biçimleri" çalışmasını bu çalışmayla aynı yıllarda yayınladığına dikkat çekmektedir.[26] Soyyer'e göre, Bedii Nuri'nin Arnavutluk bölgesinde yapmış olduğu sosyolojik-antropolojik incelemelerin değeri, kültür antropolojisi açısından Bronislaw Malinowski'nin 1915-1918 yıllarında Trobriand Adaları'nda yaptığı çalışmalardan daha az değildir. Soyyer'in sözleriyle "Bedii Nuri, dünya literatürüne geçebilecek çapta ve değerdedir."

Bedii Nuri'nin diğer çalışmaları aşağıda listelenmiştir:

"Mısır Uygarlığı" [Mısır Medeniyeti], *Envarı Ulum,* Sayı 4, 1908.

"1870 Senesinden Beri İtalya", *Envar-ı Ulum,* Yıl 1, Sayı 6, 1908.

"Toplum Felsefesi" [Hikmet-i İctimaiyye], *Envar-ı Ulum,* Sayı 6, 1908.

"Toplum Felsefesi" [Hikmet-i İctimaiyye], *Ulum-ı İktisadiye ve İctimaiyye Mecmuası,* Yıl 1, Cilt 2, Sayı 5, 1909, s. 81-108.

"Kabiliyet-i İctimaiyye", *Ulum-ı İktisadiye ve İctimaiyye Mecmuası,* Yıl 1, Cilt 2, Sayı 7, 1909, s. 322-353. [27]

"Toplumsal Yaşam" [Hayat-ı İctimaiyye], *Ulum-ı İktisadiye ve İctimaiyye Mecmuası,* Yıl 2, Cilt 3, Sayı 9, 1909, s. 1-19; Sayı 12, 1909, s. 448-456.

"Uluslararası Sosyal Bilimler Örgütü'nün Yedinci Kongresi" [Beynelmilel Ulum-ı İctimaiyye Müessesesi'nin Yedinci Kongresi], *Ulum-ı İktisadiye ve İctimaiyye Mecmuası,* Yıl 2, Cilt 3, Sayı 10, 1910.

"Bireycilik ve Anarşizm" [Ferdiyyun ve Fevzaviyyun], *Ulum-ı İktisadiye ve İctimaiyye Mecmuası,* Yıl 2, Cilt 3, Sayı 17, 1910, s. 640-671.

"Düşüncenin Değişmesi-1" [Tahavvülat-ı Fikriye-1], *Ulum-ı İktisadiye ve İctimaiyye Mecmuası*, Yıl 2, Cilt 3A, Sayı 23, 1910, s. 1034-1051; "Düşüncenin Değişmesi-2" [Tahavvülat-ı Fikriye-2], Sayı 24, 1910, s. 1149-1178.

"Sosyal Bilimler" [Ulum-ı İctimaiyye], *Ulum-ı İktisadiye ve İctimaiyye Mecmuası,* Yıl 2, Cilt 3, Sayı 24, 1910, s. 1109-1134.

"Ahlakla İlgili Araştırmalar" [Mebahis-i Ahlakiye], *Ulum-ı İktisadiye ve İctimaiyye Mecmuası,* Yıl 2, Cilt 3A, Sayı 25, 1910, s. 1308-1327.

"İktisadi Matematik" [İktisadi Riyazi-1], *Ulum-ı İktisadiye ve İctimaiyye*

25 *A.k.,* s. 36.

26 *A.k.,* s. 238.

27 Bedii Nuri, "kabiliyet-i ictimaiyye"yi insanları toplum denilen kitleler halinde bir araya gelmeye sevk eden içgüdü olarak tanımlamaktadır.

Mecmuası, Yıl 2, Cilt 3A, Sayı 26, s. 1363-1370; "İktisadi Riyazi-2", Sayı 27, s. 1461-1478.

"Tarih Felsefesi: Tarihi Olaylarda Bağlantı ve İlişki" [Hikmet-i Tarihiye: Vukuatı Tarihiyede İrtibat ve Münasebat], *Şehbal,* Sayı 19, 1909.

"İnsanlık ve Maddi Çalışma" [Beşeriyet ve Mesai-yi Maddiye], *Şehbal,* Sayı 22, 1910.

"Osmanlı Devriminin Kaynakları" [İnkılabı Osmani'nin Menabii], *Şehbal,* Sayı 24, 1910.

"İlerleme, İlerlemenin Esası" [Terakki, Mahiyeti Terakki], *Şehbal,* Sayı 26, 1910.

"Düşünsel İlerlemeler" [Terakkiyat-ı Fikriye], *Şehbal,* Sayı 27, 1910.

"Toplumsal İlerlemeler" [Terakkiyat-ı İctimaiyye], *Şehbal,* Sayı 28, 1910.

"Manevralar", *Şehbal,* Sayı 30, 1910.

"Ahlak Nedir?", *Şehbal,* Sayı 31, 1911.

"Ahlak ve Toplumlar" [Ahlak ve Cemiyetler], *Şehbal*, Sayı 33, 1911.

"Ölüm Olmasaydı?, *Şehbal,* Sayı 40, 1911.

"İktisadi Güç" [Satvet-i İktisadiye], *Şehbal,* Sayı 43, 1911.

"Vatan Kızı Trablusgarb" [Bin'tül Vatan Trablusgarb], *Şehbal,* Sayı 44, 1911.

"İyiliğin Evrimi" [Tekamül-ü Hüsn], *Şehbal,* Sayı 45, 1911.

"Arnavutluk'ta Kan Gütmek Adeti", *Şehbal,* Sayı 59, 1912.

"Arnavutluk'un Toplumsal Örgütlenmesi-I" [Arnavutluk Teşkilatı İctimaiyyesi-I], *Şehbal,* Sayı 61, 1912; "Arnavutluk'un Toplumsal Örgütlenmesi-II" [Arnavutluk Teşkilatı İctimaiyyesi-II], *Şehbal,* Sayı 62, 1912.

"Arnavutluk'un Toplumsal Örgütlenmesi: Dağlar Yasası" [Arnavutluk Teşkilatı İctimaiyyesi: Cibal Kanunu], *Şehbal,* Sayı 64, 1912.

"Arnavutluk'un Toplumsal Örgütlenmesi: Kuzey ve Güney Arnavutluk" [Arnavutluk Teşkilatı İctimaiyyesi: Şimal ve Cenup Arnavutluk], *Şehbal,* Sayı 65, 1912.

Arnavutluk araştırmasının ardından Bulgaristan üzerine bir monografi hazırlamaya başlayan Bedii Nuri, aşiret yapısı üzerindeki çalışmalarını derinleştirmek için Irak'ta Basra Vilayeti Müntefik Sancağı Mutasarrıflığı görevini kabul etmiştir. Basra'dan "Irak Mektupları" adıyla *Şehbal*'e makaleler gönderen Bedii Nuri, çalışmalarının olgunlaştığı bir sırada henüz kırk yaşındayken hayata veda etmiştir. Bedii Nuri'nin genç yaşta ölümü, Soyyer'in sözleriyle "Türk sosyolojisini doğmakta

olan bir devden mahrum bırakmıştır." Bu erken ölüme, yönetim bilimciler de en az toplumbilimciler kadar üzülmelidir.

DEĞERLENDİRME

Günümüzden yüz yıl önce Bedii Nuri, yönetimi bilimsel bir inceleme alanı haline getirmemiz gerektiğini söylüyor, hatta yönetim biliminin ne tür sorularla uğraşması gerektiğine de işaret ediyordu. Bu bakımdan düşünürün iki sorusunu yinelemek yeterli olur: (1) "Bir toplum istenen şekil ve surete ifrağ olunabilir mi"; topluma, yönetim eliyle, belirlenmiş bir biçim ve görünüş kazandırılabilir mi; yönetim olgusunun böyle bir gücü var mı; varsa bu gücün sınırları nedir? (2) "Bu şekle ifrağ olunabilmek için ne gibi vesaile tevessül lazımdır"; toplumu amaçlanan biçime dönüştürebilmek için hangi yollara başvurmak, hangi araçları kullanmak gerekir?

Ne var ki bu ses duyulmamış ya da artık saptamak zorunda olduğumuz bazı nedenlerden ötürü kaybolup gitmiştir. "Yönetim bilimi" diye bir çalışma alanı kurulmamış, yeri kırk yıl sonra "kamu yönetimi" adı verilen bir aktarma çalışma alanıyla doldurulmuş, bundan elli yıl sonra da alanın uzmanları "yönetim bilimi ile kamu yönetimi aynı şey mi, farklı şeyler mi" gibi tuhaf bir soruyla uğraşacak kadar geri bir noktaya savrulmuşlardır. Türkiye'de kuşaklar arasında yaşanan kopukluk, düşünsel birikimin bilgisine sahip olma ve bu birikimi değerlendirme olanağını ortadan kaldırmıştır. Yönetim bilgisi yakın tarihin farklı dönemlerinde ülkedeki reform sürecinde etkili olmuş devletlerden aktarma/transfer etme yoluyla üretilirken, yönetim bilimi alanı "köksüzlük" ve "boşluk" özellikleriyle tanımlanır hale gelmiştir. Böylece, toplumsal bütünlüğün yönetimine ilişkin sorular soran, yönetim olgusunun genelgeçer yasalarına ulaşmaya çalışan yaratıcı ve özgün çalışmalar yapmanın yolu kapanmıştır.

Bu yazıda ortaya konulan bilgi, Türkiye'nin tarihinde modern dönemin yönetim düşüncesinin yönetim kuramı açısından irdelenerek, sınıflandırılması gerektiğini göstermektedir. Bedii Nuri, 1900'lerin başında toplumsal bütünlüğü esas alan bir yönetim bilimi tanımı getirmekte; bu bilimi sosyal bilimlerin dalı olarak sınıflandırmakta; toplumbilim ile yönetim bilimi arasındaki nedensel ilişkiye, iç içe geçme durumuna dikkat çekmektedir. Yazar, yönetim incelemelerinde çokdisiplinli bir çalışma yöntemi ve tarihsel perspektifin vazgeçilmez olduğunu göstermektedir. Bedii Nuri'nin çalışma konuları ve ilgi alanı, yönetim biliminin genel olarak "kamunun yönetimi sorunu" ile ilgilenmek üzere yeniden kurul-

masının mümkün olduğunu düşündürmektedir.

KAYNAKÇA

Alkan, Mehmet Ö., "Eski Seçimlerden Seçmeler", *Radikal,* 14 Mart 2004.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA): DH.MKT/40/2152,10.Ş.1316.

BOA: DH.MKT/135/2248,14.CA.1317.

BOA: İ.DH/1319-C35/1388,12.C.1319.

BOA: İ.ŞE/15/18.L.1319.

BOA: İ.DH/1327/-C50/1476/26C1327; İ.DH/1328-Ş36/1483, 23.Ş.1328; İ.DH/1331-R17/1498/06.R.1331.

BOA: İ.HB/1334-M058/177, 13.M.1334 (Basra Kumandanı Ferid ve Müntefik Mutasarrıfı Bedii Nuri Beyleri adamları vasıtası ile katlettirdiği sabit olan Basra Mebusu Nakibzade Seyyid Talib'in idamı ve olaya karışan Basra Mebusu Abdullah Saib Efendi'nin küreğe konulması)

BOA: MV/24/201, 21.Ca.1334 (Merhum Müntefik Mutasarrıfı Bedii Nuri Bey'in üstün hizmetleri ve ailesinin mağduriyeti nedeni ile varislerine yardım yapılması)

Bedii Nuri, "Vazifelerimiz", *Mülkiye,* Sayı 4, Mayıs 1909, s. 46-62.

Bedii Nuri, "Ulum-ı İctimaiyye ve Fenn-i İdare", *Mülkiye,* Sayı 11, Aralık 1909, s. 29-33.

Bedii Nuri, *Hakk-ı İntihab,* Matbaa-i Hayriye ve Şürekası, İstanbul, 1914.

Çankaya, Ali, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler* (1859-1968), II. Cilt, Mars Matbaası, Ankara 1968-1969.

Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat,* Aydın Kitabevi, Ankara 2003.

Findley, Carter V., *Kalemiyeden Mülkiyeye: Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi,* (Çev. Gül Çağalı Güven), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

Güler, Birgül Ayman, *Türkiye'nin Yönetimi -Yapı,* İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2009.

Keskin, Nuray E., "Türkiye'de Yönetim Biliminin Gelişimi: 1870-1910"*, Amme İdaresi Dergisi,* Cilt 41, Sayı 4, Aralık 2008, s. 1-25.

Meriç, Cemil, *Bir Facianın Hikayesi,* Umran Yayınları, Ankara 1981, http://www.birfacianinhikayesi.cemilmeric.net/8.html

Soyyer, Yılmaz, *Türk Sosyolojisinin Başlangıcında Bedii Nuri (1872-1913),* Akademi Yayınevi, İstanbul 1996.

Ülken, Hilmi Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, Sekizinci Baskı, İstanbul 2005.

EK: ULUM-I İCTİMAİYYE ve FENN-İ İDARE

Çok vakit rüfeka (arkadaşlar) tarafından şöyle bir itiraza hedef olduğumu gördüm: "Bütün meşgulesi idareden, memleketin makarratını tesviyeden (kararların uygulanması) ibaret olan bir kişi için sosyoloji ile iştigal etmek kadar manasız bir şey olamaz. İctimaiyat bir idare memuru için lüzumsuz, faydasız bi-manaı tetkikat…"

Halbuki devri sabıkda (önceki zaman, geçmiş) böyle karalayarak kisve-i matbuata bürüneceğinden katiyyen nevmid (ümitsiz) olduğum eserleri tetkik ediyorum. Ekserisi mesaili ictimaiyeye (toplumsal meseleler) ait, o sıralarda bile herhangi bir meseleye dair yazdıklarıma ihalei nazar ediyorum: Hep vukuatı ictimaiyyenin tahlilatını muhtevi. Bu itirazat doğru olmak lazım gelse, bu devri mesud meşrutiyet bu meyile (eğilime), bu hava-i heşşe (keyifli havaya) bir kat daha inbisat (yayılma, genişleme) vermekle bu vadide masruf olan bu kadar emeklerim, bunca tetebbuatım (araştırmalarım) idare mesleğiyle münasebeti, ona taalluk ve irtibat ve faidesi olmayan çorak ve müzic (usandıran, rahatsızlık veren, tedirgin eden) bir sahada gaib (kayıp) olmaya mahkum bulunuyor demek olacaktı.

Bu rüfekanın fikrine nazaran bir idare memuru nazarıyat-ı ictimaiyye ile değil, muhtelif devletlerin kavanin-i filiyye ve mevcudesinin tetebbu ile, tecarüb-ü (uygulamalar) idare ile iştigal etmelidir. Hukuk, hukuku düvel, iktisadiyat… işte bir memleketin idaresini deruhde edeceklerin sahai iştigal ve tetebbuatı…

Oldukça münevver el-fikr olanlarda gördüğüm bu garip ve yanlış mütaalatı cerh etmek (kabul etmemek) için yukarı ki sername tahtında ictimaiyatın umuru idaredeki lüzum ve vücubini (gerekliliğini) serd ve izhara (gösterme, meydana çıkarma) mecburiyet gördüm.

Ulum-ı ictimaiyyenin hali hazıradaki ehemmiyeti, manasını hakkıyla bilenler için bu iddia kadar yanlış, bu tarzı taliki kadar manasız bir şey tasvir olunamaz. Ancak ulum-ı ictimaiyyenin fünun-ı idarede haiz oldukları mevkiye nazaran şimdi her bir idare memuru bu ilimleri öğrenmekten müstağni (gerekli bulmayan, çekingen) kalamayacağı için bu babda mülkiye ailesinden hiçbir ferdin bu ilmin ehemmiyetini inkar etmesini tecviz edemem.

Unutmayalım ki idare demek, efradı beşerin teşkil ettikleri cemiyet kitlelerinin intizamını ve hatta bir dereceye kadar terakkisini, esbabı refah ve mesudiyetini temin ve ihzarı vesailine tevessül demektir. Bu "cemiyet"in mahiyeti nedir? Nasıl terkib ve teşkil ve tezayüd ve tekessür etmiştir?

Cemiyet edvar-ı (devirler) mütakıben hayatıyesinde (hayatla ilgili) muhtelif evsafı (nitelik) haiz devreler imrar (vaktini geçirme) ediyor mu? Bu devreler muhtelif cemiyette birbirine müşabih (benzer) veya muhalif sıfat irae eyler mi? Tabiri ahirle bunlar "kanun" denilen layetagayyer (değişmez, bozulmaz) ve kati bir kaideye tabi, "evsaf ve halat-ı mümasilede daimi el-vuku olan" bir vasıf ve heyet ibrazına müstenid midir?

Bu cemiyetlerin zaman ve mekanı muhtelifede suret-i tegayyür (değişme) ve tahvili ne gibi müessirata (etkenlere) tabidir?

“Cemiyet” denilen kitlelerin sureti intacı (doğum şekli), nümüvv (gelişmesi) ve hayat ve memati (ölümü) ne gibi kanunların tahtı tesirinde cereyan eder?

Bir cemiyet istenilen şekil ve surete ifrağ olunabilir mi? (biçimlendirilebilir mi?)

Veyahut bu şekle ifrağ olunabilmek için ne gibi vesaile tevessül lazımdır?

İşte bu ve buna benzer bir soru ve la-yuadd (sayılamaz, pek çok) ictimai sualler ki hepsi bir idare memurunun vezaif ve ihtisas dairesine dahildir. Bir kere “ilmi hikmeti ictimaiyye cemiyetlerin ahvalinden bahs eden bir ilimdir” demekle bu ilimin bir idare memuruna şiddeti lüzumunu efham etmiş (anlamış) oluruz: Çünkü idare memuru bu cemiyetlerin idaresi mesele-i meşgulesini deruhte etmiş bir müdekkikten (araştıran, inceleyen) başka bir şey değildir.

İkincisi ulumu hukukiye, ulumu iktisadiye, ulumu idariye bunlar hep ilmi ictimainin dairei şümulunde dahildir. Bunlar hakikat halde cemiyetin hakka, iktisada, idareye mütealik aksam ve hususatını ihtiva eder. Yani ilmi hukuk demek bir cemiyetin veya muhtelif cemiyetlerin saha-i hukukiyede tabi olduğu kavanini ihtiva eder bir şube-i ilmi ictimai demektir. Bu ilim cemiyetin ihtiyacı adli ve hakkanisini tanzim eder. Cemiyet anlaşılamayınca, mahiyeti neden ibaret olduğu güzelce bilinmeyince ihtiyacı adliyesi, saiki hukukiyesi hakkında bir fikri salim edinmek mümkün değildir. İlmi iktisat demek, cemiyetleri sahai iktisadiyede idare eden kavaninden bahs bir şube-i ilmi ictimai demektir. Bir cemiyetin meyilleri, saikaları, tabi oldukları mevzuatın mahiyeti tahkik edilmeyince bir kanun-ı iktisadi anlaşılamaz. Bunun sureti tatbikı mümkün olmaz. Zira unutmayalım ki bütün bu kavanini iktisadiyenin sahai tatbiki “cemiyet” olacaktır.

Ulum-ı idariye demek, cemiyetlerin ahenk ve intizamını muhafaza, bunlar beynindeki revabıtı (görevleri) bir sureti müfidede (ifade eden, anlatan) sevk ve istimal (kullanmak) değil midir? Bu da cemiyet ve ilmi ictimai ihtiyacından müstagni (çekingen, gerekli bulmayan) kalamaz. Bir tabib tedavi edeceği, iştigal edeceği bünyenin, insanın sureti teşekkülünü, uzviyetini nasıl bilmek mecburiyetinde ise bir idare memuru, bir fenni idare müntesibi de (alakası olan) öylece medarı iştigal olan cemiyetin bünyesini, uzviyetini, teşkilatını bilmek mecburiyetindedir. Böyle bir tabib nasıl zamanı, bünyeyi, mekanı nazarı itibara alarak ilaç değiştirmek, icabete göre her nevi müşkilatı fenniyeyi iktiham (dayanmak) için bünyeyi insani üzerindeki tecaribinden (deneyimlerinden) malumat-ı vasisinden (geniş bilgisinden) istifade etmek mecburiyetinde ise bir idare memuru da böylelikle cemiyet hakkındaki malumat-ı amikasına (derin bilgisine) müracaatla tedviri (yönetmek) umur etmek mecburiyeti katisinde bulunur.

Cemiyet bilinmeyince, bu cemiyeti idare eden kavanin ve mevzuat malum olunmayınca bunlar üzerinde nafi ve müfid (faydalı ve yararlı) bir idare mutasavver olunamaz. Ve diyebiliriz ki muhtelif tarihlerde meşhud olan bunca ihtilaller, bunca ihtilacat-ı ictimaiyye hep “idaresizlik” dediğimiz cemiyet mefhum ve manasının telakki edilmesinden neşet etmişti. Cereyanı vakayi ictimaiyeyi bir nazarı nafiz ile tetkik ve tetebbu edebilen, bu ceryanın cihet-i seyrini, derece-i şiddet ve kuvvetini tayin edebilen bir mütefennin (alim, aydın) sosyolog, bir idare memuru bu cereyanın meni ve tahvili seyri için lazım olan teşebbüsatı bulup tatbik eder, veyahut buna vesait ve alat-ı mevcudenin kifayesini takdir eyler de hiç olmazsa vesaiti suniyye beyhude ile fenalığı teşdidden (şiddetlendirme) başka bir şeye yaramayacak işlere girmez. İşte inkılabat-ı azime-i tarihiye muasırları olan idare memurları muktedir, müdekkik (inceleyen) bir sosyolog olsaydılar, inkılabın hin-i vukuunda o zamanı idare eden cereyanı fikriyenin cuş ve huruşunu (coşma, şamata, gürültü) ya ilmen, fennen teskin veyahud beyhude sarfı mesai ederek kuvayı milleti tahriba sai (çalışan) olmazlar idi.

Şurada bir sual varid (akla gelir) olur: İlmi hikmeti ictimaiyye ve ulum-ı ictimaiyye ancak bir, bir buçuk asırlık bir hayat-ı kasireye (kısa) maliktir. Ondan evvel yetişen bunca dühat-ı (deha sahibi olanlar) idare, ilmi ictimaiyye vakıf olmamakla fenn-i idareden bihaber ve gafil mi idiler?

Bu sualin varid olmadığını isbat için fenni tıb ve cerrahi bu mertebei kemaliyete irtika etmeden (dayanmadan), muzadd-ı taaffün (antiseptik) ve dafi-i taaffün (antiseptik) usulleri keşf olunmadan evvel etibba (doktorlar) ve cerrahin nasıl ifa-ı vezaife edebilirlerdi? Bunları o tarihlerde ifa-ı vezaife ettiren şey ameli tecarübü medid (uzun süren) idi. Medide-i tecrübeler bunlara kendileri de bilmedikleri halde kavanin-i tıbbiyeti keşf ve izhar ettirmişti. Bunlar muktezayatı (icap eden, gerektiren) tıbbiyeyi, icabat-ı fenniyeyi yapıyorlardı, fakat bunu bir mesaide olmak üzere değil, bir mahsul-ü tecrübe olmak üzere icra ediyorlardı, onun için o zamanda tıbbın, cerrahinin her ameliyesi (uygulaması) matluba muvaffak bir süratte neticelenmezdi. Bu netice-i matlubanın (talep edilen, istenen) istihsali ancak kavaid ve kavanin-i tıbbiyenin malumiyeti, fünun-ı tıbbiyenin tedvini (biraraya getirilmesi) sayesinde mümkün olabildi. Şimdi adeta katiyet-i riyaziye mertebesine yakın bir sıhhat ile destres olunan (ele geçirilen) muvaffakiyeti tıbbiye bu kavaidin netice-i memnuniyet bahşası (veren) semeresidir.

Kanun-ı idariyede de hal böyledir. Bir idare memuru çok vakit bilmeyerek ictimaiyyat kavaidine tatbik-i hareket ediyor idi. Medid (çok uzun süren) bir tecrübe onda cemiyet hakkında bir fikri umumi ve şamil ve hatta muhit (kuşatan) ve mükemmel bir fikir hasıl etmişti. Bir memleketi hüsn-i idareye muvafık (uygun) olan her bir idare memuru mükemmel bir sosyolog demektir. Çünkü o cemiyetin bazı nevi ihtisabat (sorumluluk) ve levazımını (ihtiyaçlarını) tecrübe-i medidesi sayesinde takdir ve tatbik etmiş oluyor. Ya bu ihtisabat ve levazım evvelden nazariye ile malum olsa, saha-i tatbik ve idarede ne nafi (yararlı) semereler verir? Tıpkı hikmet ve kimyanın sanayi ve hırfetlerde (zanaat) yaptıkları hizmetler gibi: Hikmet ve kimya kanunlarına vakıf olmayan, bu ilimlere nazarı bir surette matla bulunmayan kimse ancak medid bir tecrübe semeresi olarak ve pek nakıs bir surette sanat ve hırfetde iktisab-ı muvaffakiyet edebilir. Bu nazariyata vakıf olanlar ise sanatlarında vasi bir sahai tatbik bulmakla bu nazariyat sayesinde bi nihaye semerat-ı nafıa iktitaf (toplama) edebilirler.

Demek ki ictimaiyyat hikmet ve kimya, idare ise bu fenlere muhtass (mahsus) birer laboratuardır. Dar-el tecrübedir. Hikmete ve kimyaya vakıf olmayan bir kimseyi o karışık alatı hükmiye karşısına koyunuz, nasıl şaşırır, hata eder, kırar, döker ise veyahut yüzde doksan şaşırmak ihtimali ne kadar ziyade ise böylelikle ulum-ı ictimaiyeye vakıf olmayan bir idare memuru da "cemiyet" denen o kitlei müteazzız (organlaşmış, örgütlenmiş) müşevveşenin (karmakarışık) reisi idaresinde bulununca öylece şaşırır, hata eder, bu cemiyetin sıhhatine, selametine mütealik bir hususda kol, bacak kırmak tehlikesine o kadar maruz bulunur.

Öyle ise bütün idare memurlarına tavsiye ederim: İctimaiyyat (sosyoloji) ve ulum-ı ictimaiyye (sosyal bilimler). Ancak bu sayede şu cemiyet–i müşevveşemizin mezaya (üstünlük vasıfları, meziyetleri) ve künhüne (köküne, esasına) kesbi vukuf (bilgi edinme) ve ıtlağ (haberli olma) edebiliriz, bu sayede makul bir idare adamı olabiliriz.